

mokslas • menas literatūra

DRAUGAS

ANTROJI DALIS / 1982

SAUSIO MĖN. 9 / JANUARY 9, 1982

PART TWO — NR. 7 (2)

Fizika ir matematika Mokslo ir Kūrybos simpoziume

C. MASAITIS

Šiame numeryje:

Žodžių infliacija ir kraujo literatūra.

Fizika ir matematika Mokslo ir Kūrybos simpoziume.

Rašytoja, kurios visi romanai premijuoti.

I Brechto dienoraščius žvilgtelėjus.

Griežtųjų mokslų programa simpoziume.

Iš lietuviškų plokštelių praeities ir muzika lituanistinėse mokyklose.

Nelly Sachs poezija.

Žvilgsniai į veiklą ir spektaklį: naujas J. Jurašo pastatymas.

Tarptautinis pripažinimas dail. Adolfui Valeškai.

Nauji leidiniai.

Kertinė Parastė

Žodžių infliacija ir kraujo literatūra

Per daug žodžių; per daug rašalo. Taip kritikai net ir tėvynėje dažnai nusiskundžia, kalbėdami apie okupuotos Lietuvos lietuvių literatūrą. Pasak Algirdo Bučio, literatūrinė kalba dažnai esanti „skurdoka ir lėkšta“. O kaip ji gali būti tokia, jei retas autorius tesugeba atsispirti pagundai išsilieti beribių žodžių sriautu. Ir taip okeaniškai liejasi Avyžiaus proza, Mieželaičio poezija ir daugelio mažesnių figūrų raštai. Dažnai ne iš širdies, ne iš žaidzos, ne iš ypatingos patirties žaidzo, o tarsi iš pasakų gausybės rago. Nesunku čia pastebėti ir, marksistiškai kalbant, kultūros sąsają su ekonomine baze: juk honorarai mokami už žodžius, eilutes, spaudos lankus. Kaip kadais darbo didvyriai plytas, taip dabar kai kurie literatūros darbuotojai dėlioja rekordinius žodžių skaičius.

Žodinės infliacijos supamiems Lietuvos rašytojams vertėtų susipažinti su ypatingu stiliumi, kuris pasižymi žodžių taupumu. Šis stilius yra labai būdingas vadinamos „socialistinės sandraugos“ šalims ir ypač klesti kalėjimose. Ten yra žmonių, kurie rėšo ne rašalu, bet savo pačių krauju.

Kai kurie savo krauju rašančiai nėra profesionalūs literatai. Prieš porą metų Vakarais pasiekė buvusio politkalinio ir pokario laisvės kovų dalyvio Justo Gimbuto 1974-ais metais lageryje rašyta priesaika — nekada nepakeisti savo pažiūrų, niekada nebūti TSRS piliečiu. Jis prisiekia tai „Dievui, Jo Sūnui ir Šventajai Dvasiai, tėvynei Lietuvai, gimtajai žemei ir visiems kovotojams, žuvusiems už tautinį Lietuvos išvadavimą“. Ta jo priesaika pasirašyta krauju ir užtvirtinta trijų kruvinų pirštų antspaudu.

O praėjusią vasarą iš Kubos atėjo krauju rašyta poema — iš Kubos, kuri Lietuvos spaudoje

vadinama „laisvės sala“ ir apie kurią oficialieji lietuvių žurnalistai bei rašytojai dažnai išsireiškia tropiškai vėliais ir spalvingais žodžiais. Poemos autorius, dailininkas ir poetas Armando Valladares, jau daugiau kaip 20 metų sėdi Fidelio Castro kalėjimuose už savo demokratines pažiūras ir diktatūros kritiką. Be perstojo marintas ir kankintas, jis nuo 1974-ųjų metų sukaustytas paralyžiaus. Štai jo poema „Geriausias rašalas“:

Iš manęs viską atėmė:
plunksnakočius,
pieštukus,
rašalą
ir mane gyvą palaidojo
rūsyje,
nes jie nenori, kad aš
raščiau.
Bet jie neužgesins
mano maištingumo.

Iš manęs viską atėmė
— tiesa, beveik viską —
nes mano šypsena
dar mano,
ir pasididžiavimas,
kad aš laisvas žmogus,
o mano sieloje žydi
nevystantis gėlynėlis.
Jie nenori, kad aš raščiau.

Jie atėmė plunksnakočius
ir pieštukus,
bet aš tebeturiu
gyvybės rašalą:
savo kraują, kuriuo
aš teberašau poetas.

Poemą į JAV-es persiuntė Valladereo draugai — kaliniai iš Combinado del Este kalėjimo prie Havanos. Jie šaukiasi pagalbos — poeto gyvybei išgelbėti.

Savaip krauju užpildomi ir lietuvių savilaidinės spaudos puslapiai. Už ją suimtieji užmoka savo sveikata, savo geriausiais gyvenimo metais. Tas kraujo literatūros žanras prašosi Lietuvos rašytojų dėmesio.

I. P.

Išmokome matuoti ne tik pieną, drobę ir dirvą, bet ir cheminių junginių koncentraciją gyvose ląstelėse, atstumus iki galaktikų milijonais šviesmečių ir elementariųjų medžiagos dalelių mases, tokias mažytes, kad jeigu nuo pat Kristaus gimimo būtų dešimt milijardų milijardų žmonių, kiekvienas žemėje gimusių kūdikių, jos visos kartu neatsvertų nė vieno uodo! Išmokome ne tik matuoti, bet ir sudėtingomis matematinėmis formulėmis išsiaiškinti, kurios keičia mūsų pasaulio supratimą už matematikos ir fizikos ribų. Todėl dabar šie mokslai yra labiau įdomūs, negu kada nors praityti ne tik specialistams, kalbantiesiems matematiniiais terminais ir jų specifine sintakse, bet ir tiems, kurie domisi kitomis gyvenimo sritimis. Taigi labai tiko, kad IV-tame Mokslo ir Kūrybos simpoziume 1981 m. lapkr. 26-27 d. fizikos ir matematikos klausimais septyni pranešimai buvo apžvalginiai, taikomi platesnei auditorijai. Tik du kalbėtojai nagrinėjo specifinių uždavinių savo sprendimo metodus, būtent funkcijų aproksimaciją dalinėmis eilučių sumomis ir apytikrų skaitinių duomenų išvestinių skaičiavimą. Tai buvo prof. M. Buntino (Loyola Univ. of Chicago) ir šio rašinio autoriaus pranešimai. Apžvalginių pranešimų tarpe trys buvo ypač tinkami lietuvių simpoziumui, nes jie negrinėjo tai, kas vyksta Lietuvoje. Vienas jų buvo prof. K. Ėringio, praėjusią vasarą atvykusio iš Lietuvos, apie ekologines problemas, susijusias su elektromagnetizmu, ypač su Ignalinoje statoma atominė elektrinė. Tai būsimi didžiausios pasaulyje atominė jėgainė, kuri pradžioje busianti 2000 megavatų galingumo ir palaipsniui augsianti iki 6000 megavatų, o gal net iki 10.000. Pagal vidutinį Amerikoje gyvenančio šeimos elektros sunaudojimą 600 kilovatvalandų per mėnesį (ne skaitant pramonės naudojamos energijos) šviesai, televizijai, virimui, vandens šildymui, šaldytuvams, skalbimui, vėsinimui ir daugybei kitų elektrinių įrengimų, kurių daugiau ar mažiau yra kiekvienoje šeimoje, 6000 megavatų jėgainė galėtų aprūpinti septynis milijonus du šimtus tūkstančių šeimų, taigi beveik aštuonis kartus daugiau negu yra Lietuvoje. Bet juk ten ne kiekviena šeima turi šaldytuvą ir ne kiekviename bute sukasi skalbiamos mašinos! Taigi, ar ši elektrinė statoma Lietuvai? Tačiau, kaip prof. Ėringis nurodė savo pranešime, aplinkos sužalojimas yra Lietuvos nuostolis. Šią elektrinę planuojant, nėsitarta su Lietuvos Mokslo akademijos gamtininkais ir nesvarstyt, kiek žalos bus padaryta, per daug susidant Druksių ežero vandenį, o vėliau ir kitus stambius apylinkės ežerus, kai, praplėsus šią jėgainę iki jos pilno galingumo, jų vandenys bus panaudoti atominį reaktorių vėsinimui. Be to, anot prof. Ėringio, neapdairi elektrinės ir ją aptarnaujančiam personalui skirtos miestelio, statyba nereikalingai nusiaubusi Rytų Lietuvos Tautinio parko ir rekreacinės zonos gamtą.

Prof. K. Kliorys (Gannon Univ., Erie, Pa.) papasakojo apie įdomius lietuvių matematikų Vilniaus darbus skaičių teorijoje, pritaikant tikimybių teorijos metodus. Šioje srityje Vilniaus universiteto rektorius J. Kubilius pasiekė įdomių rezultatų ir sukūrė savąjį mokslą, kuri susilaukė tarptautinio pripažinimo, ką rodo J. Kubiliaus parašytos knygos vertimo į anglų kalbą pakartotinos laidos, o taip pat ir tarptautinė konferencija, suorganizuota Vilniuje 1981 metais. Prof.

Kliorys labai gerai pasiruošęs kalbėti šia tema, nes jis dalyvavo šioje konferencijoje, o be to, 1980 m. rudenį tris mėnesius praleido Vilniuje pagal JAV ir Sovietų Sąjungos mokslo akademijų pasikeitimo programą. Tikimybių teorija tiria atsitiktinių įvykių ir dydžių dėsningumą, o skaičių aiškinio nieko nėra atsitiktinio. Kai dalinamos gerai sumaišytos kortos, kartais galime gauti visus keturis tūzus, bet dažniausiai taip neatsitinka. Tai yra atsitiktinio įvykio pavyzdys. Iš kitos pusės, du yra visada pirminis skaičius, t.y., kuris dalijasi tik iš vieno ir pats iš savęs, ne taip kaip skaičius 12, kurį galime padalyti iš dviejų ir iš trijų. Sekantis pirminis skaičius yra trys, po to eina penki, septyni, vienuolika, ir taip toliau. Čia nieko atsitiktinio nėra, nes sekantis pirminis skaičius po vienuolikos visada yra trylikas. Tačiau mes nežinome paprastos taisyklės, pagal kurią galėtume nustatyti, kiek yra ne pirminių skaičių tarp bet kurių dviejų pirminių. Dėl to mums ir atrodo tarytum sveikųjų skaičių sekoj pirminiai skaičiai išbarstyti atsitiktinai. Reikėjo nemažai išradimų pritaikyti tikimybių metodus pirminių skaičių pasiskirstymui studijuoti ir sukurti šią modernią matematikos šaką. Prof. Kliorys papasakojo apie J. Kubiliaus mokyklos originalumą šioje šakoje ir apie vilniečių pasiektus rezultatus.

Trečias pranešimas apie mokslinius darbus Lietuvoje buvo prof. R. Mitalo iš Kembridžo universiteto Anglijoje. Šis pranešimas apie lietuvių darbus astronomijoje buvo pailiustruotas skaidėmis, kuriuose matėm Molėtuose pastatytą observatoriją, jos skyrių Kaukaze ant Maidanako kalno, kur giedresnis negu Lietuvoje dangus yra palankesnis astronomijos stebėjimams. Skaidrėse matėme ir kai kuriuos šios observatorijos teleskopus. Tuo tarpu didžiausias Molėtų teleskopas yra reflektorius su 63 cm paraboliniu veidrodžiu. Šis veidrodis buvo pirktas Vytauto Didžiojo universiteto 1938 m. Kauno observatorijai, kurią sovietų kariuomenė paverė savo stovykla pirmosios Lietuvos okupacijos pradžioje. Tada šis veidrodis buvo perkeltas į Vilnių ir po karo buvo panaudotas Molėtų observatorijos teleskopui. Maidanako skyriuje esą trys teleskopai, kurių didžiausiojo parabolinis veidrodis esąs vieno metro.

Vilniaus astronomijos institute, kuriam priklauso Molėtų observatorija, ir Vilniaus universiteto astronomijos ir kvantinės elektronikos katedroje esą apie 20 astronomų. Kai kurie jų yra astrofizikai, bet dauguma yra stebėtojai. Pastarųjų tarpe Cernius ir Petrauskas, panaudodami Maidanako teleskopus, atrado naują kometa, kuri pagal priimtą astronomijos taisyklę pavadinta jų vardu. Vilniaus astrofizikai, vadovaujami V. Straizio, yra sudarę daugiapalvės fotometrijos sistemą, kuri naudojama ne tik Lietuvoje, bet ir Jungtinėse Valstybėse, Čilėje, Latvijoje, Kryme ir kitur. Pagal šią sistemą žvaigždės šviesumas matuojamas per aštuonis skirtingus filtrus, kurių du praleidžia tam tikrus spektro ruožus ultravioletinėje srityje, o likę šeši — regimojo spektro dalyje. Sistema esmę sudaro būdas, kaip šie matavimai panaudojami nustatyti žvaigždės temperatūrą, jos absoliutinį ryškį, taigi ir atstumą, metalų kiekį žvaigždės paviršiuje, o taip pat atpažinti labai glaudžias dvilypes žvaigždes. Šias savybes galima nustatyti ir iš žvaigždžių spektrų. Tačiau daugiapalvės fotometrija galima panaudoti ir toms žvaigždėms,

Birutė Pūkelevičiūtė

Nuotrauka Vytauto Maželio

Rašytoja, kurios visi romanai premijuoti

Šitaip galime sakyti, išgirde, kad „Draugo“ trisdešimt pirmąjį romanų konkursą yra laimėjusi Birutė Pūkelevičiūtė naujuoju savo romanu „Devintas lapas“. Kaip žinome, pirmasis šios rūšies jos laimėjimas buvo „Draugo“ konkurso laurus nuskynęs ir 1956 metais išleistas romanas „Aštuoni lapai“. Romanas buvo vienas iš labiausiai skaitomų knygų išėivijoje, įvairiais keliais pralaužusi netgi geležinę uždangą ir graibstoma iš rankų į rankas Lietuvoje. Teko nugirsti, kad tik ką premijuotasis „Devintas lapas“ tam tikru ryšiu siejasi su anais „Aštuoniais lapais“. Tik gal ne kaip antroji „Aštuonių lapų“ dalis, o tik kaip visai savaimingas, ten anksčiau užgriežto gyvenimo rutuliojimas po nepamirštamo Danzigo kosmaro. Tokia užuomina, be abejo, smalsų skaitytoją prie Birutės Pūkelevičiūtės naujausio „Devinto lapo“ tiesiog traukte trauks.

O laikraštine, mūsų čia naudojama antraštė tikrai nemeuoja: visi lig šiol parašyti keturi Birutės Pūkelevičiūtės romanai yra premijuoti, yra

laimėję tų ar kitų metų „Draugo“ romanų konkursą. Po „Aštuonių lapų“, antrą kartą autorė konkursą laimi romanu „Rugsėjo šeštadienis“ (1970), trečią kartą — romanu „Naujų Metų istorija“ (1973). Ir štai dabar ketvirtąjį kartą ketvirtuoju savo romanu „Devintas lapas“.

Kiekybės prasme keturi romanai gal ir nebūtų daug. Tačiau žinant, kad Birutė Pūkelevičiūtė yra ir dramaturgė, ir poetė, ir novelistė, ir vaikų literatūros autorė ir operos libretų vertėja, ir daugelyje šių sričių taipgi laurais apdovanota, tai reikia tik stebėtis jos kūrybingumu ir įkūnijamų plunksnos darbų gausa.

Nors ir nemažai rašydama, autorė tačiau skaitytoji savo kūrybos neatiduoda skubotai ir atkūtinai. Joje sunku rasti neišlygintą sakinį, kalbos ar rašybos klaidą. O kai jauti šitokią pačios autorės reiklumą sau, kai prie darbštumo ir kūrybinio sąžiningumo prisideda dar ir talentas, tai ir skaitytoji lengva, smagu ir nebaugu laukti naujos knygos, tikintis, kad ji bus gera.

k. brd.

pabrėždamas, kad sąveikinės kompiuterių grafikos pažanga žymiai pakeitė šio projektavimo metodus.

Kitas technologinis pranešimas buvo dr. D. Slavinsko (Bell Telephone Laboratories) apie ryšių satelitų paleidimą ir orbitas, kuriose jie skrieja kampiniu greičiu lygiu žemės sukimosi greičiui ir todėl stebėtui atrodo pasilieka toje pačioje vietoje. Šie satelitai ypač parankūs ryšių reikalam. Pranešime buvo paliestas lengviausias į tokią orbitą paleidimo būdas ir mažiausių pataisų reikalaujantis valdymas, kuris išlaiko satelitus pagedaujamaj orbitoje, nepaisant mėnulio, saulės ir žemės traukos perturbacijų ir saulės spindulių spaudimo.

Z. Budriškis iš Australijos diskutavo erdvės sąvokas, iškeldamas dvi skirtingas sąvokas. Pagal vieną jų erdvė yra tuštuma, kurioje juda medžiaginės dalelės. Ši yra graikų filosofo Demokrito erdvės samprata. Pagal kitą graikų filosofą, Aristotelį, erdvė yra fizinė realybė — visų medžiagos judesių variklis. Šis dualizmas pasireiškė ir naujaisiais laikais tarp Maksvelio elektromagnetinės teorijos eterio, kuris užpildė erdvę, kaip fizinę realybę, ir Niutono tuštumos, kurioje vyksta medžiagos dalelių sąveika per atstumą. Nors eterio buvimas yra atmestas, elektromagnetizmas ir reliatyvybės pripažįstama erdvės fizinės sąvokos, t.y. sugebėjimą perduoti medžiagos dalelių sąveiką baigtiniu greičiu. Šią sąveiką galima aiškinti ir balistiniu būdu, prileidžiant, kad iš medžiagos lekia į tuščią erdvę tam tikros dalelės, kurios, susidurdamos su kitais medžiaginėmis kūnais, sukelia elektromagnetinę ir kitokią medžiagos sąveiką.

Taip pat įdomus buvo dr. A. Šaulio (Brookhaven National Laboratory) apžvalginis pranešimas apie elementariųjų medžiagos dalelių, apie „nedalio“ atomo suskaldymą į elektronus ir protonus, apie nemažą skaičių kitų vadinamųjų elementariųjų mažesnio stabilumo dalelių ir apie šių dalelių tolimesnį skilimą naujaisiose elektringųjų dalelių greituose.

Prof. V. Palčiauskas (Illinois Univ.) įdomiai kalbėjo apie žemės magnetinio lauko dinamiką, apie šio lauko išsilaikymo teorijas ir apie daug kartų pasikartojusį atsitiktinį žemės permagnetinimą, t.y. poliario pasikeitimą.

Kadangi visi šie apžvalginiai pranešimai buvo įdomūs ne tik fizikams ar matematikams, bet ir kitiems, būtų vertinga juos atitinkamai suredaguoti, papildyti išvadom, surišančiomis šių sričių naujaisius atradimus ir neišspręstas problemas su besikeičiančiu fizinio pasaulio supratimu bei su praktiniais gyvenimo klausimais, ir paskelbti bendroje spaudoje, kaip, pavyzdžiui, „Draugo“ kultūriniam priede ar „Aiduose“. Ypač pageidautina, kad pranešimai apie ekologijos problemas, matematiką ir astronomiją Lietuvoje pasirodytų spaudoje.

Reikia pasidžiaugti, kad visi šie pranešimai buvo padaryti sklandžia lietuvių kalba. Tik šen ir ten buvo pavartoti angliški techniniai terminai, kartais pateikiant keistą pasiteisinimą, kad su lietuviškais terminų vertimais galima prarasti „ilgalaike santvarką“. Nauji techniniai terminai įvairiose mokslo šakose sudaromi kiekvieną dieną, ir todėl nėra lengva visiems lietuviškais terminais atitiktis. Tačiau, pavyzdžiui, branduolių ir termė nėra tik vakar atsiradę žodžiai. Todėl „core“ ir „flow“ neturėtų būti vartojami lietuviškame tekste. Taip pat ir šen bei ten pasitaikantis „pristatyti“ (to present) neturėtų būti vartojamas vietoj žodžio „pateikti“ ar „padaryti“.

Žvaigsniai į veikalą ir spektaklį

„Žekai“ — naujas Jurašo spektaklis New Yorke

Dieną prieš Kalėdas New Yorke įvyko ypatinga premjera — Theatre naujam miestui (Theater for the New City) Jonas Jurašas pastatė lietuviškos rašytojos dramą „Žekai“ (Kaliniai), kurią į anglų kalbą vertė Aušrinė Bylaitė.

Marijos Rasos slapyvardžiu pasirašiusi autorė apibūdina savo dramą kaip „oratoriją septyniems balsams ir pamišėlio solo“. Pjesės turinys remiasi kai kuriais žymiojo disidento Aleksandro Ginzburgo pergyvenimais Mordovijos konclageriuose. Vienas veiksmo variklis yra zeko Aleksiejaus Galicino konfliktas su konclagerio vadovybe, kuri draudžia jo gyvenimo draugui Annai Kuzminai jį lankyti ir neleidžia jiems formaliai susituokti. Augantis kalinių sąmoningumas, kietėjantis ryžtas išsiveržia bendramakcija — bado streiku. Jiems pavyksta išmugeliuoti iš lagerio magnetofono juostelę su savo balsais. Pasaulis sužino apie jų kovą ir kaliniai valdžia priversta nusileisti. Aleksiejus susituokia su Anna. Kaliniai grįžta prie vergiškos rutinos — spektaklis užsibaigia siuvalu masinių užimū — tačiau jie nepelgė vergai, o laimėjimo sutvirtinti vilties įkvėpti asmenys.

Nors dramos apmatai dokumentiniai, jos šerdis yra autorės vaizduotės sukurti zekų balsai, kurie audžia konclagerinės buities audinį. Prie jų derinasi ir kompozitoriaus Alekso Peskunovo aranžuotos autentiškos kalinių dainos bei eilėraščių. Pažeminti, akliai uždaryti,

kankinami vienutėse, kaliniai siekia erdvės savo prisiminimuose, laisvės — vaizduotėje. Vienintelė dramos moteris — Anna Kuzmina — su kuria Aleksiejus kalbasi sapnuose, virsta, tarsi, visų zekų svajonių bei ilgesio įsikūnijimu. Kaip ironiškas kontrapunktas jiems atsiliepia konclagerio sargybinių ir vadovybės balsai.

Vienas zekų choro balsų priklauso lietuviui Biliui Sakalui, daugiau kaip dvidešimt metų nelaisvėje praleidusiam konclagerių veteranui. Iš jo lūpų pasigirsta žodžiai apie gimtinę žemę — motiną, apie partizanines kovas, kuriose jis dalyvavo, ir apie „nepriklausomą Lietuvą“ — keiksmą žodį jo kalintojams, šventą sąvoką Biliui.

„Žekų“ scenovaizdį sukūrė Aleksandras Okunis, tik prieš pusmetį iš Sovietų Sąjungos atvykęs Maskvos Dailės teatro scenografas. Jis pavertė visą teatro erdvę konclagerio zona, kurioje žiūrovai drauge su kaliniais uždaryti už vielų tvoros. Auditoriją skersai kerta barjeras; viename gale vienutė, po ją užtvirti žekai siuva pirštines; kitame gale, aukštai — komandos postas. Tikroviškos detalės — sargybinių uniformos, zekų vatinės, prievartinio maitinimo instrumentai, kukli veidrodžio šukė — dar labiau sutvirtina slogią atmosferą.

Šis scenovaizdis — svarbi režisūrinės sampratos dalis. Jonas Jurašas „Žekuose“ tiria naują teatrinę teritoriją. Anksčiau spektaklių ekspansyvus išraiškingumas, vešli stilizavimas čia sudraus-

Režisierius Jonas Jurašas

Nuotrauka Vytauto Maželio

mintas, palenktas natūralistinės aplinkos reikalavimams. Nežūrint, palyginant, trumpo repetitijų laiko, režisierius sugebėjo aktorijuose įžiebt moralinę aistrą, kuri, kaip ir teksto poietinis matavimas, iškelia šį spektaklį virš kalėjimo buities imitacijos.

„Žekai“ atstovauja Jono Jurašo spektaklių Amerikoje, turinti savitą dokumentinės tiesos ir meninės išraiškos są-

kambį. Autorė, režisierius, dailininkas, kompozitorius — kaip ir iš Prancūzijos į premjerą atvykęs Aleksandras Ginzburgas — čia sukaupė ir savo talentus ir intymią sovietinės buities patirtį. Taip New Yorko scenoje buvo atkurtas Vakarų pasauliui dar sunkiai suprantamas košmariškas konclagerinis pasaulis.

A. Landsbergis

Iš Nelly Sachs poezijos

TIEMS, KURIE NAUJUS NAMUS STATO

Kai tu savo sienas naujas statysi,
Ir židini, lovą, ir stalą, ir kėdę dėsi į vietą,
Tenekris tavo ašaros ant tų, kurie išėjo,
Kurie su tavim negyvens jau —
Kitai patalpa, kur auga tavo miegas,
I trumpą, kurs skirtas dar tau —

Neaiškiok, kai klosies paklodė,
Kitai tavo ašaros miešis
Su mirusių prakaitu —

Ak, tos sienos ir tie rakandai
Taip jau trūs lyg vėjo arfos,
Lyg laukas, kur auga tavo kančia,
Ir jaučia, kad dulkei tu giminingas —

Statyk, kai valandų laikrodis sravi,
Bet kartu neįvert
Minčių į dulkes,
Kurios šviesą uždengia — — —

ATSKYRIMO UOLA

Kadangi
po kojom bebėgant
tau dulktai sparnuotas žvaigždynas suspindo,
kažkas įmetė ugnį į tavo būrą.

O užvertasai meilės žodi,
deginanti saule,
naktiniai beriedant —

O mano saule,
aš tave išiedžiu
į savo meilės krantinčių žvaigždžių kalėjimą,
į savo alsavimo azylių
šiame tyliuosiame savižudžių būry.

Išbeicuok mano šviesą
su vandenynų nesaugoma, lekiančia druska,
pakviesk vėjo klientūrą
iš sielos pražystančio gamtovaizdžio.

Su lūpom prie maldos akmens
aš visą gyvenimą mirtį bučiuoju,
kol giedanti sėkla iš aukso
atskyrimo uolą sutrupins — — —

VIENU AKORDU

Vienu akordu groja atoslūgis, potvynis,
ir medėjas, ir grobis.
Daugel rankų
siekia grobt ir pagauti,
kraujas tai siūlas.

Pirštai parodo sudėstymus,
kūno dalys patenka
į mirštančius brėžinius.

Strategija,
kentėjimo kvapas —

Kūnas pakeliui į dulkes,
o ilgesio putas
viršum vandenų.

ČIA, KUR SUDUŽAU Į DRUSKĄ

Čia,
kur sudužau į druską,
čia prie jūros
su jos mėlynaisiais žinduoliais,
kurie minta
mėnulio keruos
iš sielų žindytės,
čia prie smėlio,
kurs šoko zodiakė
ir vėl
su negimusiais guli užklesstas,

pasirodai
tu vėl
aptamsintoj tuštumoj,
laukiančioj, kad paverstum
ją pintine, pilna

vaisių,
kuriuos veža žvaigždynų keliais metaliniais
arba
meilės skersvėjų
perkrauna juos —
savo atdūsį perduodu tau
ir nukrintu
vėl gyventi ant dagio,
kurs niekados nepražys —

Vertė A. TYRUOLIS

Nelly Sachs (gim. 1891 Berlyne, mirė 1970 Stokholme) dabartinė vok. poezijos tiek pat populiari, kaip ir Johannes Bobrowski, su bemaž tokia pat lyrinės išraiškos forma. Eiles pradėjo rašyti 1921 m. tada madingu ekspresionistiniu stilium. Išgalejęs naciams, turėjo nutilti, o 1941 m. pabėgo į Švediją, kur ją globojo rašytoja Selma Lagerloef. Ekspresyvia, gerokai hermetiška poezija išsako mūsų laikų tragišką likimą, ypač gaudomo, terorizuojamo, žudomo žmogaus likimą. Poezijos rinkiniai: Mirties butuose (1947), Žvaigždžių aptemdytas (1949), Pabėgimas ir pasikeitimas (1959), Kelionė į bedulę žemę (1961) ir kt. Nobelio premijos laureatė 1966 m. (drauge su S. J. Agnon).

A.T.

Išpūdžiai iš naujo Jono Jurašo pastatymo New Yorko teatre

„Jei išlaikysim, įrodysim, kad ir mes žmonės“ — Benas Suhočas (Kaliniai) — oratorija septyniems balsams ir pamišėlio solo. Jono Jurašas, režisierius jau pakelė uždangą aštuntam pastatymui, kurio premjera įvyko 1981 metų Kūčių vakarą New Yorke.

Pastarasis įvykis buvo ypatingas, nes drama, parašyta Marijos A. Rasos, remiasi žinomo rusų disidento Aleksandro Ginzburgo išgyvenimais ir kitų kalinių prisiminimais iš sovietinio griežto režimo lagerio.

Drama, pavadinta „Žekai“ (Kaliniai) — oratorija septyniems balsams ir pamišėlio solo. Jono Jurašas, režisierius jau pakelė uždangą aštuntam pastatymui, kurio premjera įvyko 1981 metų Kūčių vakarą New Yorke.

Aleksas Galicinas, kurio prototipas buvo Ginzburgas, Mordovijos lageryje paskelbia bado streiką, nes jam neleidžiama pasimatymai su žmona Anna dėl to, kad jų santuoka nebuvo formaliai užregistruota. Prie Aleksa solidarai prisideda dar šeši politikaliniai, jų tarpe lietuvis — Balyš Sakalas.

Savo veikale autorė ypač ryškiai iškelia politinio kalinių dvasinę didybę, jo jautrią ir šilumą kupiną širdį, nežūrintį kaip giliai ji paslėpta po apakusiu ir purvinu lageri-

niu vatiniu. Gyvenimas nežmoniška žiauriose sąlygose, už spygliuotų, įelektrintų ir šunimis bei kulkosvaizdžiais apstatytų vielinių tvorų, ne tik nesužvėrina politinių kalinių, bet juos sujungia į vieningą bendriją, užjauciančią likimo draugo fižinį bei dvasinį skausmą.

Dramos eigoje išryškėja kalinių individualybės, jų saviti būdai, politinės pažiūros, siekimai ir troškimai. Kiekvienas jų — skirtingas savo išsilavinimu, savo praeitimi, savo psichika (visi jie fiktyviniai).

Aleksas Galicinas, jau anksčiau atsėdėjęs porą metų kalėjime už nelegalią spaudą, dabar patekęs į gulagą už Vakaruose atspausdintą „Baltąją knygą“ apie skandalingą rašytojų teismą „Maskvoje, nuolat rašo Annai laiškus — tai dienorastinio pobūdžio, tai prisiminimų apie įvykių gyvenimą. Jis bado streiką iniciatorius ir jo tikslas, greta pasimatymo su žmona, yra kaip nors pranešti laisvajam pasauliui apie šį įvykį. Matydamos silpnastčius iš alkio draugus, jis stengiasi palaikyti jų morale, sakydamos: „Mes jau pamiršome, koks saldius yra pergalės skonis... Badas išgrynina žmogų... Nu-krinta suramėjęs zievė... Tu lieki nuogas ir tikras...“

Benas Suhočas — socialistas, norėjęs įgyvendinti Rusijoje tikrą socializmą dramos pradžioje sūkavęs, jog „Šitoj šaly nėra jokio socializmo, yra tik biurokratinė sistema, kurioj viešpatauja visagalis dievas, vardu instrukcija“. Veliau jis skatina badaujančius ištverti: „Jei išilaikysim, įrodysim, kad ir mes žmonės... Valdžios rankose yra jėga, o mūsų — pranašumas; morale ir dvasinis tvirtumas“.

Markas Dubrovskis — poetas, filologas, Maskvoje sudarė cenzūros atmetų eilėraščių almanachą ir rinko medžiagą pacifistiniam žurnalui „Pax“. Keletas jo kūrinių išspausdinta Vakaruose. Nusiraminiui laisvalaikiais dainuoja savo sukurtas dainas, pritarėdamas gitarai. Kankina jį skrandžio žaizdos ir jam sunkiausia iš visų pakelti alkį.

Levas Platonas — lingvistas, baigęs Rytų kultūrų fakultetą. Dvejimais metais buvo pasiūstas mokslinėse komandiruotėse į Haile Sellasie I vardo universitetą Etiopijoje. Susižavėjęs tuo egzotišku kraštu ir jo imperatorium, nuolat jį nostalgikai prisimena. Suimtas už veiklą Rusijos social-krikščionių sąjungoje.

Maksimas Sado — atletas, nuo 13 metų amžiaus svajojęs pakelti į užsienį. Pabėgimui nepavykus, atkalėjo 5 metus. Grįžęs iš kalėjimo vėl ruošė detalų pabėgimo planą ir, sukvietęs draugus atsisveikini-mo vakarienei, pasigyrė savo būsimą žينو. Kitą rytą buvo suimtas kieno teatre, bežiūrint „Šauniąją septyniukę“ („The Magnificent Seven“). Lageryje dažnai kalba apie Ameriką, kurion tikisi kaip nors prisikasti ir bizniauti Broadvėje, verdant balandą.

Balyš Sakalas — ilgametis kalnys, buvęs partizanais, kalinių vadinamas „geležiniu Biliu“. Dalyvavo pokario rezistenciniame sąjūdyje Lietuvoje ir 1948 m. karinio teismo nuteistas 25 metams. Už mėginimą iš lagerio pabėgti — pridėti dar trys metai. Per 20 kalinimo metų, Balyš 200 dienų praleido karcery. Tai mažas kalbis, ramus, kaimietiškos išvaizdos vyras. Už visus ilgiausiai kalėjęs, yra didelis moralinis ramstis silpnėniams, ypač ligoniui Markui. Viršininko prispirtas pasakoti apie tarybų valdžios laimėjimus, Sakalas filosofis-

kai atsako: „Aš prie tarybų valdžios tik sėdžiu. Kai buvau laisvas — Lietuvoj tarybų valdžios nebuvo. Kai atėjo — ir pasodino“. Marko paklaustas kodėl jis taip įdėmiai žiūri į savo rankas, Balyš atsako: „Aš galvoju apie žemę, kai dirva yra šviežiai suarta ir tu jauti rankose jos purumą. Jauti tą žemę, kurioje prasideda gyvastis... O kai pakeli galvą, aukštai danguje čirena vieversys... Žemė yra kaip moteris: viskas joje prasideda, viskas į ją sugrįžta... Kai mes iš čia iš-eisim, Markai, turėsi mane ap-

lankyti. Tada mudu brisime per pievas iki pat ežero...“

Slava Turbinas — buvęs karininkas, dalyvavęs II Pasauliniame kare. Anarchistas. Puoselėjęs visuomenės per-versmo idėją ir suimtas už pla-ną susprogdinti Lenino mauzolieju.

Salia šios „šaunios septyniukės“, vienuotėje sėdi kriminalistas Krasniakas, kelis kartus teistas už vagystes, per-vestas į politinį lagerį dėl jo antitarybinių samojų. Tai li-guistos ir audringos vaizduotės maištininkas. Protestuo-

damas prieš baisias lagerio sąlygas, jis ryja vinius, domino kauliukus, padėga savo drabu-žius, rašo valdžiai raštus, va-dindamas save jos eksperimen-tu, auka ir oratoriškai deklamuoja monologus apie katorgų smurtą. Galop suvai-dina pasikorimą, kurio tik-rumui patiki lagerio viršininkas ir net politiniai kaliniai. Paaikškęs, jog tai vėl nauja Krasniako išmonė atkreipti į save dėmesį, kaliniai jaučia savotišką pergale. Sado kvato-damas šaukia: „Krasniakas narsuolis!... Krasniakas visus banditus apgavo!“

Anna Kuzmina — faktiškai Galicino žmona, dėsciusi rusų kalbą užsienio kalbų universi-tete, iš jo pašalinta dėl nere-gistruotos santuokos su Alek-su. Dramoje ji kelis kartus pasirodo — kartais kaip Alek-so vizija, kartais tikra, neš-dama jam maistą ir reikalau-dama lagerio vyriausybės pasimatymo su vyru.

Režisierius Jonas Jurašas idomiai sugalvojo scenovaiz-dį. Faktiškai jis išmetė dau-giau kaip pusę žiūrovų kėdžių, palikdamas tik keletą eilių šo-nuose, atkreiptų į salės vidurį. Viename gale, scenos gilumo-j — dvi eilės stalų su siuvalo-mis mašinomis, kuriomis kali-niai dieną iš dienos siuva pirš-tines. Toji kamera uždaryta lageriui būdinga tvora ir vartai atidaromi, tik kaliniams bai-gus pamainą. Virš kameros, antrame aukšte — Krasniako vienuotė, iš kurios jis barasi, keikiasi, vulgariai elgiasi ir jau anksčiau minėtasis būdais ke-lia susirūpinimą sargybini-ams.

Priešingam salės gale, aukš-tai, ten kur paprastai prie reos-tatų lentos dirba apsvietėjęs, įrengtas sargybos bokštas, ku-ris, reikalui esant, virsta ir la-gerio viršininko raštine.

Medinės dėžės ir pakopos (teatro žiūrovų suoliai) išdės-

tytos išilgai salės, nuo scenos iki bokšto — vieta aktoriams.

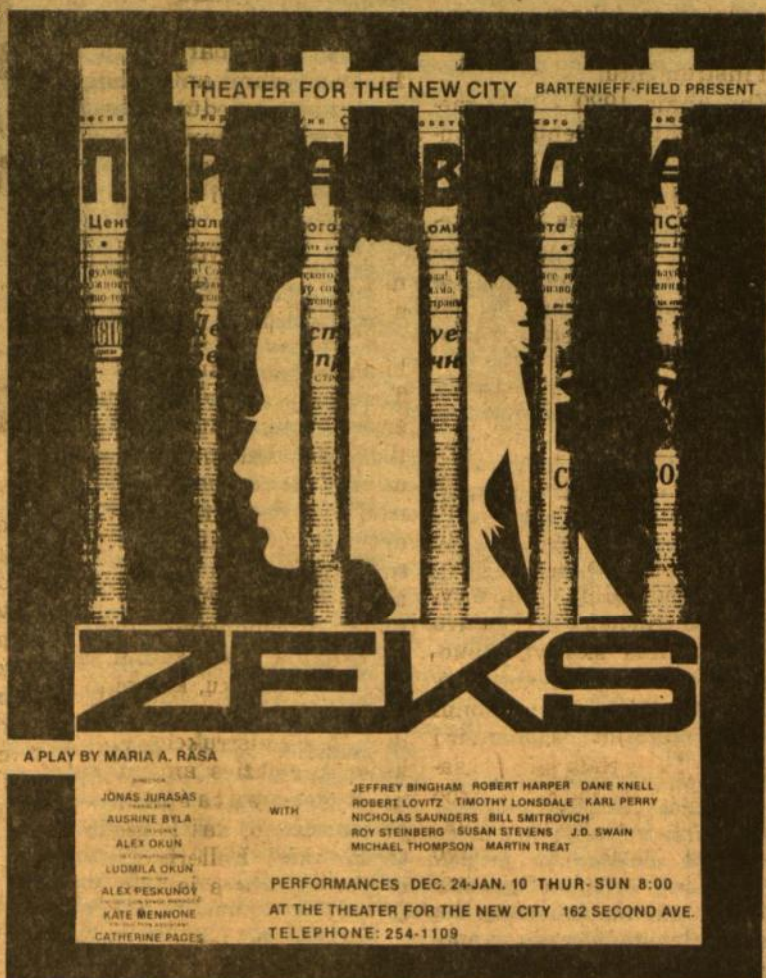
Veiksmas prasideda siu-vamų mašinų dūzgimu — kali-nių darbu gilumo. Vėliau jis perkeliamas ant dėžių — tai kalinių poilsio vieta. Bado streikui prasidėjus, streikininkai talpinami ant pakopų, ku-rios tampa badaujančių izolia-torium.

Visa patalpa ir žiūrovai ap-tvėrti spygliuota tvora, už ku-rios, taip pat abiejose salės pu-sėse, vyksta veiksmas: prabėga sargybiniai, pamišė-liskai laksto Krasniakas ir pn. Sitaip „uždarytas“ žiūrovas yra intymiai suglaudinas mas su aktoriais ir beveik pas tam-pa visos dramos dalyviu.

Kadangi buvo vaidinama vi-soje aprašytoje aplinkoje, o dialogai dažnai vyko tarp Krasniako, tupincio vienuotėje, bokšte sėdinčių sargybinių bei „izoliatoriuje“ badaujančių kalinių, atrodo, kad seki svi-dinuka teniso aikštėje. Šis jdo-mus režisieriaus išradini-gumas, kuris, neabejotinai padarytas sąmoningai, didino erdvę ir padėjo žiūrovui giliau pajusti klaišką tikrovę. Žiūro-vas tai pajuto ir buvo giliai su-kreistas. Abu veiksmus gaubė tokia sukaupta tyla, toks įtemptas aktorių ir publikos ry-šys, kad net šurpu darėsi.

Bet grįžkime prie dramos ei-gos. „Izoliatoriuje“ septyni streikuojantieji, kankinami al-kio, stengiasi pamiršti maistą ir nuobodulį. Jie užsiiminėja pasakojimais apie savo praei-tį, savo išgyvenimus ir sva-tai, ten kur paprastai prie reos-tatų lentos dirba apsvietėjęs, įrengtas sargybos bokštas, ku-ris, reikalui esant, virsta ir la-gerio viršininko raštine.

Medinės dėžės ir pakopos (teatro žiūrovų suoliai) išdės-

Marijos A. Rasos dramos „Žekai“ (Kaliniai) Jono Jurašo pastatymo New Yorko teatre plakatas.

